

QAHRAMON XARAKTERINI YARATISHDA YOZUVCHINING BADIY MAHORATI

Ўzbekiston davlat jahon tillari universiteti, Ingliz tili 3 fakulteti
*Amaliy fanlar kafedrası o'qituvchisi **Kambarova Dilnoza Musakulovna***

Annotatsiya. Mazkur maqolada badiiy asarda qahramon xarakterini yaratishning nazariy va poetik asoslari tahlil qilinadi. Qahramonning xarakter darajasiga ko'tarilishida uning xatti-harakati, nutqi, ruhiy olami, muallif munosabati, portret, detal, dialog, monolog, konflikt, syujet va kompozitsiyaning o'rni yoritiladi. Yozuvchining badiiy mahorati qahramonni tayyor qolip asosida emas, balki individual va ijtimoiy xususiyatlarning birligi sifatida yaratishda namoyon bo'lishi asoslanadi. Tahlil jarayonida o'zbek adabiyotining ayrim namunalari, xususan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar", Abdulla Qahhorning "O'g'ri", O'tkir Hoshimovning nasriy asarlari hamda zamonaviy nasr vakillarining ijodiy tajribasi misolida xarakter yaratishning turli usullari ko'rib chiqiladi.

Annotation. This article examines the theoretical and poetic foundations of character construction in literary works and explores the role of the writer's artistic mastery in creating a convincing and distinctive hero. Particular attention is paid to the importance of character speech, actions, psychological states, portraiture, artistic details, dialogue, monologue, conflict, plot, and composition in revealing the inner and external qualities of literary characters. The study emphasizes that a successful literary character combines individual traits with socially and historically typical features. The article also analyzes examples from Uzbek literature and highlights the artistic techniques used by such writers as Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, and O'tkir Hoshimov in portraying human character and inner psychological processes. The research demonstrates that character creation is a complex artistic process based on the interaction of psychological, social, linguistic, and compositional elements.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и поэтические основы создания характера героя в художественном произведении, а также раскрывается роль художественного мастерства писателя в формировании убедительного и самобытного образа. Особое внимание уделяется значению речи и поступков героя, его психологического состояния, портрета, художественной детали, диалога, монолога, конфликта, сюжета и композиции в раскрытии внутреннего и внешнего мира персонажа. Подчеркивается, что полноценный литературный характер формируется посредством органического сочетания индивидуальных особенностей личности с типичными чертами определенной эпохи и социальной среды. В статье на примере произведений узбекской литературы анализируются художественные приемы Абдуллы Кадыри, Абдуллы Каххара и O'tkir Hoshimova, использованные для раскрытия человеческого характера и психологических процессов. Делается вывод о том, что создание характера представляет собой сложный художественный процесс, основанный на взаимодействии психологических, социальных, языковых и композиционных элементов.

Kalit so'zlar: adabiy personaj, qahramon, xarakter, badiiy mahorat, psixologizm, portret, dialog, monolog, badiiy detal, konflikt, muallif pozitsiyasi, individuallashtirish.

Adabiy asarning estetik ta'sir kuchi ko'p jihatdan unda inson obrazining qanchalik hayotiy va ishonarli yaratilganiga bog'liq. O'quvchi voqealar ketma-ketligini o'qish bilangina cheklanmaydi; u qahramonning qarori, munosabati, qo'rquvi, orzusi, iztirobi va ichki ziddiyatlari orqali asarning ma'naviy olamiga kirib boradi. Shu bois qahramon va xarakter masalasi adabiyotshunoslikda doimo muhim nazariy muammolardan biri bo'lib kelgan. Abdulla Ulug'ovning 2024-yildagi tadqiqotida ham adabiy qahramon asarning syujeti, kompozitsiyasi, mavzusi va g'oyasi bilan chambarchas bog'liq ekani, ijodkor mahorati ko'p jihatdan qahramon

obrazining qanday gavdalanirilishida namoyon bo'lishi ta'kidlanadi. Adabiyot nazariyasida obraz, personaj, qahramon va xarakter tushunchalari bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ularning vazifasi bir xil emas. Har qanday qahramon avtomatik tarzda badiiy xarakter darajasiga ko'tarilmaydi. Xarakterda muayyan davr va ijtimoiy muhitga xos umumiy belgilar bilan shaxsning individual xususiyatlari uyg'unlashadi. Yulduz Turdiyevaning "Badiiy asarda xarakter" maqolasida ham xarakterga shaxsni boshqalardan ajratib turadigan xususiyatlar bilan bir qatorda asar g'oyasi, muallif niyati va ijtimoiy muhitni aks ettiruvchi vazifa yuklanishi qayd etiladi. Dilmurod Quronovning 2020-yilda nashr etilgan "Adabiyot nazariyasi asoslari" darsligida nazariy masalalar zamonaviy o'zbek adabiy-nazariy qarashlari va xorijiy ilmiy yondashuvlar uyg'unligida yoritilgan bo'lib, mazkur manba xarakter va obraz masalalarini tushuntirish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi. Yozuvchining badiiy mahorati, avvalo, hayotdagi insonni badiiy xarakterga aylantira olishida ko'rinadi. Real hayotda insonning xulqi ko'plab omillarning ta'sirida o'zgarib turadi. Badiiy asarda esa ushbu murakkablik ma'lum estetik vazifaga bo'ysundiriladi. Yozuvchi qahramonning hayot yo'lidan faqat uning xarakterini ochishga xizmat qiladigan muhim jihatlarni tanlaydi. Demak, xarakter yaratish oddiy ko'chirish emas, balki tanlash, umumlashtirish, tipiklashtirish va individuallashtirish jarayonidir. Yozuvchi umumiy ijtimoiy belgini qahramonning individual taqdiri bilan bog'laydi. Natijada personaj bir tomondan muayyan davr ruhini ifoda etsa, ikkinchi tomondan o'ziga xos shaxs sifatida o'quvchi xotirasida qoladi.

Qahramon xarakterini yaratishda eng muhim vositalardan biri uning xatti-harakatidir. Inson haqida bevosita "u jasur", "u xudbin", "u mehribon" deb hukm chiqarishdan ko'ra, uning muayyan vaziyatdagi harakatini ko'rsatish badiiy jihatdan ta'sirchanroqdir. Chunki xatti-harakat xarakter xususiyatini dalil sifatida namoyon qiladi. Qahramonning tanlovi, boshqalarga munosabati, ziddiyatli vaziyatda tutgan

yo‘li uning ichki mohiyatini ochib beradi. Shu jihatdan xarakter statik tavsif emas, balki voqea jarayonida namoyon bo‘luvchi dinamik hodisadir. Zamonaviy tadqiqotlarda ham xarakter qahramonning maqsadi, intilishi, dunyoqarashi, xatti-harakati va psixologik kechinmalari bilan bog‘liq holda talqin qilinmoqda. Xarakter yaratishning yana bir muhim vositasi qahramon nutqidir. Shaxsning qanday gapirishi, qaysi so‘zlarni tanlashi, murojaat shakli, iboralari, ohangi va gap qurilishi uning dunyoqarashi, saviyasi, kasbi, yoshi va ruhiy holati haqida ma’lumot beradi. Personaj nutqining individuallashtirilishi yozuvchidan til materialini puxta tanlashni talab qiladi. Yulduz Turdiyeva xarakter ochilishida personaj nutqining alohida ahamiyatini ko‘rsatib, qahramonning individual tili uning hayot tajribasi, dunyoqarashi, xulq-atvori, psixologiyasi va kasb-korini ifodalashini ta’kidlaydi. Demak, dialog va monolog shunchaki axborot uzatish vositasi emas, balki xarakter poetikasining faol unsurlaridir. Dialog vositasida qahramonning boshqa personajlarga munosabati ochiladi. Bir xil vaziyatda turli qahramonlarning turlicha munosabat bildirishlari ular xarakterining o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Masalan, bahsli vaziyatda bir personaj murosaga intilsa, ikkinchisi qat’iyat ko‘rsatishi, uchinchisi esa manfaatini ko‘zlashi mumkin. Bunday qarama-qarshi nutqiy holatlar orqali xarakterlar o‘zaro farqlanadi. Shu bilan birga, dialog konfliktini kuchaytirib, syujetning rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Demak, qahramon nutqi bir vaqtning o‘zida ham xarakterologik, ham kompozitsion vazifani bajaradi. Ichki monolog va psixologik tasvir esa qahramonning tashqi harakati ortida yashiringan ruhiy jarayonlarni ko‘rsatish imkonini beradi. Insonning tashqi xatti-harakati har doim uning ichki holatini to‘liq ifodalay olmaydi. Ba’zan qahramon tashqaridan xotirjam ko‘rinsa-da, ichki dunyosida keskin kurash kechishi mumkin. Ana shunday holatlarda yozuvchi ichki monolog, o‘y-kechinma, xotira, ruhiy detal yoki ong oqimiga yaqin usullardan foydalanadi. Psixologik tasvir qahramonni biryoqlama “ijobiy” yoki “salbiy” qolipdan chiqarib, uni murakkab, ziddiyatli va hayotiy shaxs sifatida gavdalandiradi. O‘tkir Hoshimov ijodiga bag‘ishlangan 2025-

yilgi tadqiqotda ham yozuvchining qahramonlar ichki dunyosini monolog va dialog orqali ochishi, realistik tasvir hamda xalq tiliga yaqin uslubdan foydalanishi obraz yaratish mahoratining muhim jihatlari sifatida qayd etilgan. Portret ham xarakter yaratishning an'anaviy, lekin samarali vositalaridan biridir. Qahramonning tashqi qiyofasi uning ichki dunyosini to'liq belgilab bermaydi, biroq muayyan ruhiy va ijtimoiy belgilarni sezdirishi mumkin. Nigoh, kiyinish uslubi, yuz ifodasi, yurish-turish, qo'l harakati singari detallar personajning ichki holatiga ishora qiladi. Shu jihatdan portretning badiiy qiymati uning "qanday ko'rinish"ni emas, "qanday inson"ni anglatishida namoyon bo'ladi. Qodiriy yoki Hoshimov kabi adiblar qahramonning tashqi qiyofasini voqea muhitidan uzmaganda berib, portretni xarakter va ijtimoiy muhitning o'zaro aloqasini ko'rsatuvchi vositaga aylantiradilar. So'nggi tadqiqotlarda ham "O'tkan kunlar" qahramonlari misolida portret orqali ruhiy holat va ijtimoiy pozitsiyani ochish imkoniyatlari alohida tahlil qilingan. Badiiy detalning o'rni ham alohida e'tiborga loyiq. Katta hajmdagi tasvirni kichik, ammo ma'nodor detal bilan almashtirish yozuvchining estetik tejamkorligini namoyon etadi. Biror buyum, kiyim, xona, tovush, qarash yoki takrorlanuvchi harakat qahramon xarakterini ifodalovchi ramziy belgiga aylanishi mumkin. Bunday detal matnning semantik qatlamini boyitadi va qahramonning ichki mohiyatini bevosita sharhlamasdan turib anglatadi. Qahramon xarakterini yaratishda detalning kuchi aynan uning ko'p ma'noliligida: kichik tasvir katta psixologik yoki ijtimoiy mazmunni tashiy oladi. Xarakter va konflikt o'rtasidagi munosabat ham yozuvchining mahoratini belgilovchi muhim omildir. Xarakter voqealardan tashqarida shakllanmaydi; u tanlov va qarama-qarshiliklar jarayonida namoyon bo'ladi. Qahramonning ichki konfliktlari, oilaviy ziddiyatlari, ijtimoiy bosim yoki ma'naviy tanlovlari uning xarakterini chuqurlashtiradi. Agar konflikt qahramonning tabiatiga mos qurilsa, voqea sun'iy ko'rinmaydi. Aksincha, qahramonning xakteri voqea rivoji bilan tabiiy bog'lanadi. Shuning uchun kuchli xarakter yaratgan asarlarda syujet va xarakter bir-birini harakatga keltiruvchi ikki poetik tizim sifatida

namoyon bo‘ladi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida Otabek, Kumush va Zaynab obrazlari xarakter yaratish mahoratining yorqin namunalari sifatida ko‘rilishi mumkin. Otabekning tadbirkorlikka intilishi, adolatga moyilligi, oila va jamiyat oldidagi mas’uliyatni his qilishi voqealar davomida bosqichma-bosqich ochiladi. Kumushning sadoqati va nozik ruhiyati ham bevosita ta’rif bilangina emas, uning munosabatlari, qarorlari va iztiroblari orqali ko‘rsatiladi. Zaynab xarakterida esa rashk, ichki iztirob va fojiaiy ziddiyatlarning kuchayishi kuzatiladi. 2024–2026-yillardagi tadqiqotlarda ham “O‘tkan kunlar” qahramonlari xakteri psixologik tasvir, ijtimoiy muhit, konflikt va obrazlararo munosabatlar bilan bog‘liq holda tahlil qilingan. Abdulla Qahhorning hikoyalarida esa xarakter yaratishning ixcham va keskin shaklini ko‘rish mumkin. Kichik janriy makonda yozuvchi bir necha sahna yoki detallarning o‘zi bilan qahramonning ijtimoiy va ma’naviy qiyofasini ochib bera oladi. “O‘g‘ri” hikoyasidagi Qobil bobo misolida ojizlik, ishonuvchanlik, ijtimoiy muhit oldidagi himoyasizlik kabi jihatlar voqealar va munosabatlar orqali yuzaga chiqadi. Bu yerda qahramon haqida katta-katta mulohazalar berishdan ko‘ra, vaziyatning o‘zi xarakter “tili”ga aylanadi. Demak, yozuvchining mahorati ko‘p gapirishda emas, xarakter mohiyatini eng kam, ammo eng aniq badiiy vosita bilan ko‘rsata olishda ham namoyon bo‘ladi. O‘tkir Hoshimov asarlarida xarakter yaratishning yana bir jihati — qahramonning oddiy kundalik hayoti orqali katta ma’naviy masalalarni ochishdir. Oddiy oila, mahalla, ishxona yoki turmush vaziyatlari qahramonning chin tabiatini sinovdan o‘tkazadi. Natijada xarakter balandparvoz shiorlar bilan emas, kundalik tanlovlar orqali yuzaga keladi. 2025-yildagi tadqiqot “Nur borki, soya bor” asarida obraz yaratishda realistik yondashuv, xalq tiliga yaqin ifoda, monolog va dialoglar muhim ekanini ko‘rsatadi. Zamonaviy o‘zbek nasrida ham xarakter yaratish vositalari yangilanib bormoqda. Qahramon endi faqat voqealar tizimining markazidagi faol shaxs emas, balki ramz, makon, xotira, tabiat va ruhiy jarayonlar bilan murakkab aloqaga kirishuvchi subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda. Abduqayum

Yo‘ldoshevning “Daryo” romanidagi Tohir obrazi haqidagi 2025-yilgi tadqiqotda qahramonning xarakter darajasiga ko‘tarilishi qaror qabul qilish, ruhiy o‘lish, ijtimoiy-axloqiy pozitsiya va daryo timsoli bilan uyg‘unlik orqali tahlil qilingan. Bu holat zamonaviy adabiyotda xarakter yaratish poetikasi faqat tashqi harakatga emas, balki timsol va ichki evolyutsiyaga ham tayanishini ko‘rsatadi. Qahramonning xakteri muallifning ochiq bahosi bilangina emas, boshqa personajlarning unga munosabati orqali ham ochiladi. Bir obrazni ikkinchi obraz qanday ko‘rishi, unga qanday murojaat qilishi yoki u haqda qanday fikr bildirishidan qahramonning ijtimoiy mavqei va ruhiy qiyofasi haqida xulosa chiqarish mumkin. Bu usul bilvosita xarakteristika deb qaraladi. Uning afzalligi shundaki, yozuvchi kitobxonga tayyor hukm bermaydi, balki xulosa chiqarish imkonini qoldiradi. Natijada o‘quvchining badiiy matn bilan faol munosabati kuchayadi. Turdiyeva tadqiqotida ham ayrim qahramonlarning xakteri bevosita tavsifdan ko‘ra voqea, suhbat va boshqa personajlar nigohi orqali ochilishi ko‘rsatilgan. Muallif pozitsiyasi masalasi xakter yaratishning eng nozik jihatlaridan biridir. Yozuvchi qahramonini yoqlashi yoki tanqid qilishi mumkin, biroq badiiy mukammallik uchun qahramonning insoniy murakkabligi saqlanib qolishi zarur. Faqat “yaxshi” yoki “yomon” sifatida tasvirlangan qahramon odatda sxematik ko‘rinadi. Hayotiy xakterda qarama-qarshi xususiyatlar birlashadi: mehribonlik bilan qattiqqo‘llik, jasorat bilan qo‘rquv, sadoqat bilan ikkilanish, g‘urur bilan ojizlik yonma-yon kelishi mumkin. Ana shu ichki murakkablik qahramonni tirik inson sifatida his ettiradi.

Maqolada xakter masalasini yoritishda tavsifiy, qiyosiy-tipologik, psixologik va poetik tahlil usullaridan foydalanish mumkin. Tavsifiy usul qahramonning tashqi va ichki belgilarini tizimlashtirsa, qiyosiy-tipologik yondashuv turli asarlardagi xakter modellarining o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Psixologik tahlil qahramonning ichki kechinmalari, ikkilanishlari va ruhiy o‘lishini tadqiq etishga xizmat qiladi. Poetik tahlil esa xakter yaratishda qo‘llangan nutqiy,

kompozitsion va tasviriy vositalarning funksiyasini ochib beradi. Shu nuqtai nazardan, qahramon xarakterini faqat mazmun darajasida emas, uning qanday badiiy shakl orqali yaratilganini hisobga olgan holda o'rganish ilmiy natijaning ishonchliligini oshiradi. Zamonaviy tadqiqotlarning qahramon ruhiyati, nutqi va timsollar bilan munosabatiga e'tibor qaratayotgani ham aynan kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Xarakter yaratishda syujet va kompozitsiyaning imkoniyatlaridan oqilona foydalanish ham muhim. Qahramonning birinchi ko'rinishi, ekspozitsiyadagi tavsifi, voqealar rivojidadagi sinovlar, kulminatsiyadagi qaror va yakundagi holati o'zaro mantiqiy bog'langanida uning xarakter evolyutsiyasi aniq ko'rinadi. Bunda yozuvchi qahramonni birdaniga to'liq ochib bermaydi. Aksincha, ayrim xususiyatlarni bosqichma-bosqich taqdim etib, kitobxonning qahramon haqidagi tasavvurini ham voqea bilan birga rivojlantiradi. Shuning uchun xarakter yaratish kompozitsiyaning ichki harakatini tashkil etuvchi vositalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy nazariy tadqiqotlarda ham xarakter ekspozitsiya, konflikt, kulminatsiya, portret, dialog, monolog va muallif nutqi bilan uzviy bog'liq tarzda o'rganilmoqda. Badiiy mahoratning yana bir ko'rsatkichi — qahramonning tipik va individual xususiyatlarini muvozanatli birlashtirishdir. Tipiklashtirish orqali yozuvchi bir shaxs timsolida muayyan davr, muhit yoki ijtimoiy guruhga xos belgilarni umumlashtiradi. Individuallashtirish esa uni boshqa qahramonlardan ajratib turuvchi ovoz, xulq, taqdir va dunyoqarashni belgilaydi. Bu ikki tamoyilning birligi bo'lmasa, qahramon yo umumlashtirilgan sxemaga, yo faqat xususiy hayotiy portretga aylanib qoladi. Chinakam xarakterda esa xususiylik va umumiylik bir-birini to'ldiradi. Shuningdek, qahramonning vaqt va makon bilan aloqasi ham xarakter talqiniga ta'sir ko'rsatadi. Insonning fe'l-atvori u yashayotgan muhitdan ajralgan holda to'liq anglashilmaydi. Oilaviy tartib, urf-odat, tarixiy sharoit, ijtimoiy munosabatlar, kasb va turmush tarzi qahramonning qarorlariga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, kuchli xarakter muhitni faqat aks ettiribgina qolmay, unga munosabat bildiradi, unga moslashadi yoki unga qarshi chiqadi. Demak,

qahramon va muhit munosabati ham xarakter yaratishning muhim estetik kategoriyalaridan biridir.

Qahramon xarakterini yaratishda yozuvchining badiiy mahorati ko‘plab vositalarning yagona estetik tizimga birlashishida namoyon bo‘ladi. Xatti-harakat, personaj nutqi, dialog, monolog, portret, badiiy detal, psixologik tasvir, konflikt, syujet va kompozitsiya alohida-alohida emas, balki o‘zaro uyg‘un holda xarakter mohiyatini ochadi. Kuchli qahramon o‘zining individual xususiyatlari bilan birga muayyan davr va muhitning ruhini ham o‘zida mujassam etadi. O‘zbek adabiyoti tajribasi, xususan, Qodiriy, Qahhor, Hoshimov va zamonaviy nasr vakillari ijodi xarakter yaratishning turli poetik modellarini namoyon etadi. So‘nggi tadqiqotlarda qahramon xarakterini psixologik dinamika, nutq, konflikt, timsol va ijtimoiy muhit bilan bog‘lab o‘rganish kuchaygani bu masalaning hozirgi adabiyotshunoslik uchun ham dolzarbligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 310 b.
2. Ulug‘ov A. Adabiy qahramon obrazi // O‘zbekiston: til va madaniyat. – 2024. – 1(2). – B. 4–32. DOI: 10.47689/ULAC-vol1-iss1-y2024-pp4-32.
3. Turdiyeva Y. Badiiy asarda xarakter // O‘zbekiston: til va madaniyat. – 2024. – 1(2). – B. 46–58. DOI: 10.47689/ULAC-vol1-iss1-y2024-pp46-58.
4. Bekmurodova N., Yusupov S. O‘tkir Hoshimovning obraz yaratish mahorati (“Nur borki, soya bor” asari misolida) // Ustozlar Uchun. – 2025. – 1(1). – B. 495–498. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.ustozlar.112579.
5. Raximova Z. S. Abduqayum Yo‘ldoshevning “Daryo” romanida xarakter tasviri // Science Shine. – 2025. – 11(46). DOI: 10.71337/inlibrary.uz.science-shine.102650.